

Зіновій Галаван,

кандидат юридичних наук,
заступник начальника
ГУ МВС України в Харківській області,
начальник слідчого управління

УДК 343.12

***Теоретико-методологічні засади
визначення завдання системи
досудового слідства***

Для будь-якого державного інституту одним із чільних питань є визначення його завдань, через які найбільш повно й чітко розкривається його функціональне призначення. Не є винятком і система досудового слідства, яка також має власні специфічні завдання, що відображають її місце та роль у механізмі держави.

Проблемні аспекти визначення завдань діяльності правоохоронних і судових органів вивчали П. Бож'єв, Б. М. Тертишник, Є. Г. Коваленко, Ю. М. Грошевий, В. С. Зеленецький, В. Г. Гончаренко, Л. М. Лобойко, М. С. Алексеєв та інші правники. Втім, незважаючи на науковий доробок зазначених дослідників, коло завдань системи досудового слідства України ще потребує уточнення та доопрацювання, особливо в умовах реформування досудового слідства,

а також проведення судової реформи.

Метою статті є: дослідити теоретико-методологічні засади визначення мети діяльності системи досудового слідства. Для цього планується проаналізувати викладені у чинному законодавстві завдання кримінального процесу, а також розглянути існуючі в юридичній літературі погляди на коло завдань органів досудового слідства.

У словниковій літературі термін «завдання» тлумачиться як: 1) наперед визначений, запланований для виконання обсяг робіт, справ тощо; 2) настанова, розпорядження виконати певне доручення [1, с. 378].

Отже, завдання – це якийсь обсяг, перелік робіт, що їх необхідно виконати суб'єктові (суб'єктам) задля здійснення мети. Так, З. В. Макаров

зазначає, що призначення кримінального судочинства в установленні факту злочину, того, хто його справді вчинив, тобто в установленні істини у справі. Однак для досягнення цієї мети кримінального судочинства потрібно вирішити ряд завдань, а саме: швидке і повне розкриття злочинів, викриття винних, забезпечення правильного застосування закону [2].

Тож визначати завдання досудового слідства слід виходячи із завдань, що є загальними для всього кримінального процесу [3; 4].

М. Громов завдання кримінального процесу переділяє на загальносоціальні та конкретні. Перші, на його думку, полягають у захисті від злочинних посягань особистості її прав, свобод та інших благ; прав і законних інтересів юридичних осіб; охорони існуючого правопорядку способом здійснення справедливого правосуддя у кримінальних справах [5, с. 8]. Конкретні ж завдання в державі у зв'язку з виявленням злочину, на думку автора, полягають у тому, щоб забезпечити: своєчасне і повне розкриття злочину, тобто встановити сам факт учинення злочину і того, хто його вчинив; отримання достатніх доказів для встановлення істини у кримінальній справі, викриття справді винного і прийняття правильного рішення або зняття підозри або звинувачення з невинного; правильне застосування кримінального та інших законів, які дотичні до справи, коли діяння обвинуваченого отримує безпомилкову юридичну оцінку з урахуванням усіх обставин, що впливають на характер і ступінь відповідальності; призначення справедливого покарання судом у суворій відповідності до закону і обставинами справи або виправдання невинного [5, с. 9].

Ю. П. Янович, досліджуючи досудове розслідування, зазначає, що, як і кожна стадія кримінального процесу, стадія попереднього розслідування має свої самостійні завдання, які ви-

пливають із загальних завдань кримінального судочинства. Ними є: 1) охорона прав і законних інтересів фізичних і юридичних осіб, які беруть у ньому участь; 2) швидке і повне розкриття злочинів; 3) всебічне, повне та об'єктивне дослідження обставин справи з метою викриття винних і забезпечення правильного застосування закону з тим, щоби кожного, хто вчинив злочин, було згодом піддано судом справедливому покаранню і жодного невинного не було притягнуто до кримінальної відповідальності; 4) виявлення причин та умов, що сприяли вчиненню злочину, і вжиття заходів щодо їх усунення; 5) вжиття необхідних заходів із вирівнювання матеріальної шкоди, заподіяної злочинцем [6, с. 72].

Подібний за сутністю до попереднього переліку, але такий, що, на наш погляд, точніше відповідає призначенню системи досудового слідства, пропонує перелік завдань Б. М. Тертишник. На думку науковця, до них слід віднести: 1) всебічне, повне та об'єктивне дослідження обставин справи за неухильного дотримання Конституції України, міжнародних норм права, чинного законодавства для забезпечення розкриття злочинів, встановлення істини і прийняття по кожній кримінальній справі обґрунтованого і законного рішення; 2) прийняття необхідних заходів для запобігання та припинення порушень прав і свобод громадян та інтересів суспільства; 3) забезпечення відшкодування збитку фізичним і юридичним особам, що потерпіли від злочинів; 4) виявлення причин і умов, що сприяють учиненню злочинів, вжиття заходів щодо їхнього усунення; 5) захист честі, гідності, прав і свобод громадян; 6) відновлення в правах, вирівнювання матеріальної та компенсація моральної шкоди стосовно осіб, що постраждали від незаконного затримання, арешту, притягнення до кримінальної відповідальності [7, с. 469–470].

Радянський дослідник А. П. Гуляєв, розмірковуючи над процесуальними строками попереднього слідства, основні завдання слідчого вбачає у швидкому і повному розкритті злочинів, викритті винних; забезпечення інших умов для залучення кожного винного у здійсненні злочину до відповідальності згідно із законом [8, с. 16]. На нашу думку, таке трактування завдань слідчого виглядає дещо звуженим – адже слідчий не лише розкриває злочини, а й вживає заходів до їх попередження та усунення умов, що їх спричинили. На цьому наголошує й М. С. Строгович: він відзначає, що розкриття злочину, виявлення і викриття осіб, що вчинили злочин, не вичерпує безпосередніх завдань досудового слідства: справа може вважатися розслідуваною повно тоді, коли слідчий з'ясує причини та умови, що сприяли вчиненню злочину або ускладнювали його своєчасне виявлення і припинення [9, с. 352].

Отже, виходячи із проаналізованого матеріалу вважаємо, що до основних завдань, що стоять перед системою досудового слідства, як однією із центральних ланок державної правоохоронної системи, слід віднести:

1) швидке та повне розслідування справи. Загалом це завдання притаманне всій кримінально-процесуальній системі, тому воно є обов'язковим до виконання всіма державними органами та посадовими особами, що в межах своїх повноважень застосовують кримінально-процесуальні норми. Тобто, це – загальне завдання. Швидке і повне розкриття злочинів органами досудового слідства забезпечує необхідні умови для відправлення справедливого суду у відповідній кримінальній справі. Коли ми кажемо про швидке розкриття справи, то маємо на увазі таке, що відбувається у строки, передбачені кримінально-процесуальним законодавством;

2) подальше завдання системи досудового слідства впливає з норм

Кримінального процесуального кодексу України [3], що зобов'язує органи досудового слідства вжити всіх необхідних і передбачених законом заходів для всебічного, повного та об'єктивного дослідження обставин справи, виявити як ті обставини, що викривають, так і ті, що виправдують обвинуваченого, а також обставини, що пом'якшують чи обтяжують його відповідальність. Найкраще сутність цього завдання, на наш погляд, розкриває думка, висловлена В. Т. Маляренком, що слідчий у проведенні досудового слідства не повинен бути ні обвинувачем, ні захисником, а має бути дослідником і шукачем істини, об'єктивним, неупередженим «суддею» на досудових стадіях кримінального процесу [10, с. 18].

Тобто, слідчі органи зобов'язані в межах Конституції України, міжнародних нормативно-правових документів, норми яких є обов'язковими на території нашої держави, кримінально-процесуального та іншого національного законодавства провадити всі необхідні дії (заходи) для відшукування та закріплення доказового матеріалу. Потім слідчий має провести неупереджений інтелектуальний аналіз усіх наявних доказів і на підставі цього зробити відповідні об'єктивні висновки щодо істинності тих чи тих фактів у справі.

Зауважмо, що деякі дослідники, наприклад, Є. Г. Коваленко, поряд із цим завданням, як окремі вирізняє: викриття винних осіб у вчиненні злочину, їх притягнення до кримінальної відповідальності як обвинувачених, а також недопущення притягнення до кримінальної відповідальності невинних осіб. Науковець відзначає, що викриття винних – це самостійне завдання кримінального судочинства взагалі та стадії досудового слідства зокрема, яке є діяльністю, пов'язаною зі збиранням доказів і пред'явленням їх підозрюваному чи обвинуваченому [11, с. 264–265].

На наш погляд, така позиція не має суттєвого практичного значення – адже повне, всебічне та об'єктивне розслідування спрямоване на встановлення істини. Тож навряд чи можна казати, що у кримінальній справі встановлено істину, якщо не викрито всіх причетних до вчинення злочину осіб або навпаки – до відповідальності притягнуто невинних. Складно собі уявити, що будуть зроблені вірні та повні висновки про злочин (його мотиви, обставини скоєння, наслідки, які можуть бути скриті від досудового слідства тощо), у випадку, коли не встановлено осіб, що його безпосередньо скоїли чи іншим чином сприяли його вчиненню. До того ж обвинувачення, яке є остаточним висновком слідчого щодо дійсних (істинних) обставин справи, може бути пред'явлене лише встановленій особі (особам), яка, на думку слідчого, вчинила злочин, і яку було притягнуто як обвинувачену;

3) для того, щоб підтримувати режими законності та правопорядку, здійснювати захист прав, свобод і законних інтересів фізичних та юридичних осіб, недостатньо просто розкрити злочин і притягнути винних до відповідальності, – слід виявити й ліквідувати причини, які передували злочину та сприяли його вчиненню, з тим щоби попередити можливе повторне скоєння аналогічного злочину. Так, у Кримінальному процесуальному кодексі України записано, що у провадженні дізнання, досудового слідства і судового розгляду кримінальної справи орган дізнання, слідчий, прокурор зобов'язані виявляти причини та умови, які сприяли вчиненню злочину. Орган дізнання, слідчий, прокурор, установивши причини і умови, що сприяли вчиненню злочину, вносять у відповідний державний орган, громадську організацію або посадовій особі подання про вжиття заходів для усунення цих причин та умов [3];

4) подальшим завданням, на нашу думку, є обов'язок досудового слідства

забезпечити захист прав і свобод, честі та гідності осіб, що залучені до кримінального провадження. Слід зазначити, що саме це завдання – забезпечення права на захист – дуже часто виконується з порушенням, особливо в частині права підозрюваного та обвинуваченого на побачення із захисником до першого допиту;

5) ще одне завдання, що покладається на систему досудового слідства, полягає в обов'язку реабілітувати необґрунтовано притягнуто до кримінальної відповідальності особу та здійснити відшкодування пов'язаних із цим матеріальних і моральних збитків. Зокрема, Кримінальним процесуальним кодексом України чітко встановлено, що в разі закриття кримінальної справи за відсутністю події злочину, відсутністю в діянні складу злочину або за недоведеністю участі особи у вчиненні злочину, а також у разі постановлення виправдувального вироку орган дізнання, слідчий, прокурор і суд зобов'язані роз'яснити особі порядок поновлення її порушених прав і вжити необхідних заходів із компенсації шкоди, завданої особі внаслідок незаконних засудження, притягнення як обвинуваченого, затримання, застосування запобіжного заходу та в разі незаконного продовження виконання призначеного покарання у випадках, коли кримінальний закон, який усуває караність діяння, набув чинності. Підстави і порядок компенсації шкоди визначаються законодавством України [3];

б) також, на нашу думку, до основних завдань органів досудового слідства слід віднести обов'язок ужити всіх необхідних передбачених законом заходів із метою попередження можливого ухилення підозрюваного чи обвинуваченого від слідства або (та) суду. Вважаємо, що виокремлення зазначеного аспекту діяльності системи досудового слідства як окремого завдання має неабияке практичне значення. Адже недостатньо просто

викрити винних у вчиненні злочину осіб, слід іще забезпечити їхню постійну участь у здійсненні досудового слідства та безпосередньо суду. Тож слідчий орган в разі необхідності, здійснюючи досудове слідство за конкретною справою, повинен з урахуванням обставин злочину та особи підозрюваного чи обвинуваченого обрати щодо нього певний запобіжний захід.

Так, на нашу думку, має виглядати перелік основних завдань, що покладаються на систему досудового слідства.

Підсумовуючи викладений у цій статті матеріал, можемо з упевненістю стверджувати, що завдання є обов'язковим складовим елементом

системи досудового слідства. Вони разом із метою та функціями відображають сутність і соціальне призначення системи досудового слідства. Завдання є своєрідним орієнтиром, відповідно до якого мають спрямовувати та виконувати свою роботу органи досудового слідства. Крім того, характер завдань прямим чином впливає на характер функцій, що їх виконує досудове слідство, а також обумовлює вибір відповідних засобів і заходів для їх здійснення. З урахуванням такого особливого значення завдань для ефективної роботи системи досудового слідства стає зрозуміло, що вони мають бути чіткими та доступними для осіб, як здійснюють досудове слідство.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Великий* тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.
2. *Матеріали* міжнародної науково-практичної конференції 16–17 октября 2003 г. Часть I. – Уфа : РИО БашГУ, 2003. – 280 с. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://kalinovsky-k.narod.ru/b/ufa20034/20.htm>
3. *Кримінальний* процесуальний кодекс України від 13.04.2012. – № 4651-VI.
4. *Проект* Кримінально-процесуального кодексу України від 13.12.2007 № 1233 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?pf3511=31115
5. *Громов Н. А.* Уголовный процесс России : [учеб. пособ.] / Н. А. Громов. – М. : Юрист, 1998. – 552 с.
6. *Янович Ю. П.* Уголовный процесс Украины / Ю. П. Янович. – Харьков, УВД, 1998. – 138 с.
7. *Тертишник В. М.* Науково-практичний коментар до Кримінально-процесуального кодексу України / В. М. Тертишник. – К. : А. С. К., 2007. – 1056 с.
8. *Гуляев А. П.* Процессуальные сроки в стадиях возбуждения уголовного дела и предварительного расследования / А. П. Гуляев. – М. : Юрид. лит., 1976. – 143 с.
9. *Строгович М. С.* Курс советского уголовного процесса / М. С. Строгович. – М. : Наука, 1972. – Т. 2. – С. 516.
10. *Малярченко В.* До питання доктрини кримінальної юстиції в Україні / В. Малярченко // *Право України*. – 2009. – № 2. – С. 11–23.
11. *Коваленко Є. Г.* Кримінальний процес України : [навч. посіб.] / Є. Г. Коваленко. – К. : Юрінком Інтер, 2004. – 576 с.

Галаван З. С. Теоретико-методологічні засади визначення завдання системи досудового слідства

У статті розглянуто закріплені в національному законодавстві завдання кримінального процесу; досліджено наукові погляди на класифікацію основних завдань

органів досудового слідства; запропоновано власний перелік головних завдань, що стоять перед системою досудового слідства; зроблено висновок про значення завдань для нормального функціонування системи досудового слідства.

Ключові слова: завдання, досудове слідство, правові засади, адміністративні засади, класифікація.

Galavan Z. S. Teoretiko-metodologicheskie principy opredeleniya zadaniya sistemy dosudebnogo sledstviya

В статье рассмотрены закрепленные в национальном законодательстве задания криминального процесса; исследованы научные взгляды на классификацию основных заданий органов досудебного следствия; предложен собственный перечень главных заданий, которые стоят перед системой досудебного следствия; сделан вывод о значении заданий для нормального функционирования системы досудебного следствия.

Ключевые слова: задание, досудебное следствие, правовые основы, административные основы, классификация.

Galavan Z. Teoretiko-methodological principles of determination of task of the system of pre-trial investigation

In the articles considered the tasks of criminal process fastened in a national legislation; scientific looks are investigational to classification of basic tasks of organs of pre-trial investigation; the own list of main tasks which stand before the system of pre-trial investigation is offered; the done conclusion is about the value of tasks for the normal functioning of the system of pre-trial investigation.

Key words: task, pre-trial investigation, legal principles, administrative principles, classification.